

ANA ARZOUMANIAN

1962 yılında Buenos Aires'te doğdu. Ailesinin kökleri Bursa ve Sivas'a dayanır. Salvador Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni Hukuk Felsefesi öğretmeni olarak bitirdi. Buenos Aires'teki Lacancı İntibak Okulu'nda psikanaliz üzerine yüksek lisans eğitimi aldı. *Labios* (Dudaklar, 1993), *Debajo de la piedra* (Taşın Altında, 1998), *El ahogadero* (İdamhane, 2002) ve *Cuando todo acabe todo acabará* (Her Şey Bitince Bitecek Her Şey, 2008) isimli şiir kitaplarının yanı sıra, *La mujer de ellos* (Onların Kadını, 2001), *Mar Negro* (Kara Deniz, 2012), *Del vodka hecho con moras* (Böğürtlen Votka Limon, 2015) isimli romanları ve *La granada* (Nar, 2003), *Mía* (Benim, 2004), *Juana I* (2006) isimli öykü kitapları vardır. İspanya kraliçesi Juana'nın iktidar kavgalarına odaklanan şiirsel anlatısı *Juana I, La que necesita una boca* (Bir Ağzın İhtiyacı) isimli tiyatro oyununa esin kaynağı oldu. *İnsan Deposu* ile Fundación Proyecto al Sur tarafından verilen Lucien Freud Ödülleri'nde derece aldı. Ermeni Soykırımı ve Arjantin'deki askeri diktatörlük sırasında kaybedilen insanların hikâyelerini anlatan *A - Diálogo sin fronteras* (Sınır Tanımayan Diyalog, Ignacio Dimattia'yla birlikte) isimli belgeseli çekti. Arjantin ile Ermenistan arasındaki kültürel bağların gelişmesi için çalışmalar yaptı. Halen FLACSO (Latin Amerika Sosyal Bilimler Fakültesi) bünyesinde dersler veriyor.

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap, Ana Arzoumanian'ın 2010'da Arjantin'de Xavier Bóveda Ediciones tarafından yayımlanan *El depósito humano: una geografía de la desaparición* adlı kitabının çevirisidir. Metinde geçen bazı kavram ve olaylar tarafımızca açıklanmış, dipnotlarla verilen bu açıklamalar "e.n." (editörün notu) kısaltmasıyla belirtilmiştir.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

İNSAN DEPOSU

Kitlesel şiddet halklara ne yapar?

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdıvyal Palas 231/Z.
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UÇU 159

İnsan Deposu
Ana Arzoumanian
El Depósito Humano

Çeviri
Bülent Kale

Editör
Lora Sarı

Redaksiyon
Suna Kılıç

Kapak Tasarımı
Aret Gıcı

Kapak Fotoğrafı
Scout Tufankjian
(Little Armenia, West Hollywood, Kaliforniya)

© Aras Yayıncılık, 2016
ISBN 978-605-5753-59-7

Baskı
Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 12064

İstanbul, Şubat 2016

İNSAN DEPOSU

Kitlesel şiddet halklara ne yapar?

ANA ARZOUMANIAN

İSPANYOLCADAN ÇEVİREN
BÜLENT KALE

İçindekiler

Sunuş ve Teşekkür.....	7
Türkçe Basım İçin Önsöz	
<i>Dönemeyenle Kalanın Hakiki Buluşması</i>	9
Yerinizi Alın.....	13
Habeas Corpus.....	16
Bir Yapının Taslakları: Ermeni Halkı - Diaspora	24
Depo Olarak Coğrafya	29
Yaralı Bellek.....	33
Mülkiyet, Katliam	37
Kıyımın İsimleri	42
Kanın Militan İşlevi: Kurban ya da Şehit	49
Kayıp Kanon.....	57
Boşluğun Sınırları	62
Dinsel Farklılık Olarak Dil.....	66
Kavgaya Övgü	70
Konuşma Özürlü Çiftdillilik	75
Feodalizm - Modernite: Dönüş Hakkı.....	78
Kurgu ve Eylem Arasında	83
Bir Gücün Tatbiki Olarak Etkilenme	93
Kökenlikten Çıkarmak.....	97
Deponun Mimarisi.....	102
Kayıp Coğrafyası	110
Söz: Bedenden Ayrılmak mı?	117
Cinsiyetlerin Konumları.....	121
İhanet Yarası.....	128
Ulusötesi Bir Diaspora.....	134
Haççalanlar Toplumu.....	141
Bir Varmış Bir Yokmuş	147
Kaynakça	161
Dizin.....	171

Sunuş ve Teşekkür

Bu eser yıllara yayılan bir araştırmanın ürünü; bu araştırma ilk olarak FLACSO'da (Latin Amerika Sosyal Bilimler Fakültesi) psikanaliz ve sosyal bilimler üzerine Carlos Bruck ve Sergio Visacovsky tarafından verilen "Travmanın Oluşumu" başlıklı bir uluslararası lisansüstü program çerçevesinde başladı. Sonra CAS-IDES'te (Ekonomik Gelişim Enstitüsü bünyesindeki Sosyal Antropoloji Merkezi) Sergio Visacovsky tarafından koordine edilen, Rosana Guber yönetimindeki "Felaketin Toplumsal Deneyimi: Yıkım, Kriz, Travma" isimli çalışma ve araştırma grubunda devam etti. Ayrıca 2007 yılında katıldığım, yine Visacovsky tarafından koordine edilen "Acının Toplumsal Deneyimleri" (CAS-IDES) başlıklı sempozyumun da bu çalışmaya önemli katkısı oldu. Grubun disiplinlerarası karakteri travma ve felaket konularına yaklaşım biçimlerini zenginleştirdi. Katılımcı antropologlar, sosyologlar, psikanalistler ve edebiyatçıların katkılarıyla çok farklı ve yeni bir okuma ortaya çıktı.

Burada, bu çalışma henüz bir projeyken bu işe girişmem için beni destekleyen Sergio Visacovsky'ye teşekkür ediyorum; ayrıca elinizdeki metnin 2009 yılında ikincilik ödülü aldığı, La Fundación Proyecto al Sur'un (Güneye Projesi Vakfı) geleneksel Lucian Freud Ödülleri'ne katılmam için de beni yine kendisi teşvik etmiştir.

Zihin açıcı, duyarlı okuma ve değerlendirmeleri için Jaime Epstein'a özellikle teşekkür ederim.

Ana Arzoumanian

Elinizdeki denemede Arjantin'deki Ermeni diasporasının kayıp bedenlerden yola çıkılarak semantik olarak yeniden inşa edilmesini temel hatları üzerinden takip edeceğiz.

Bir bölge işgal ediliyor ve yüzyıllar sonra boşaltılıyor. Yurdundan çıkarılanlar, tehcir edilenler ya çölde kayboluyor ya da travmatik sürgün topraklarına ulaşıyorlar.

Mademki travmanın zamanla bir ilişkisi vardır, Ermeni halkının maruz kaldığı soykırım sonucunda tarihsel karakterini ve duygularının varoluşsal otantikliğini kaybetmesi de şöyle bir sonuç doğurur: Toplumsal ilişkiler yalnızca olayın vuku bulduğu yere ve zamana değil, geleceğe doğru da yığılıp birikirler.

Edebi olgular, toplumda yaşananları estetize eden eserler olarak, bir kültürel ve sosyal kimliğe atıfta bulunurlar. Ancak, diaspora kavramını oluşturan karmaşık kültürlerarası ağ “Ermeni halkı” kategorisini sorunlu hale getirir. Sonradan kabul edildikleri toplum içinde yaşamak bu özneleri, bir kez daha, kesişen dillerin yarattığı diaspora toplumuna özgü iki dillilik üzerinden, soykırım kurbanları tarafından da deneyimlenen sadakat ve ihanet kavramlarının yeniden üretildiği bir toplumsal dokuya katar.

TÜRKÇE BASIM İÇİN ÖNSÖZ

Dönemeyenle Kalanın Hakiki Buluşması

Siyasi erk, kendini hâkim otorite olarak inşa etmek için anlatının işlevlerinden faydalanır. Bu inşada işgal ve yazılanlar sık sık birbirinin yerini alırlar. Bu savaş anlatılarını ve avatarlarını çok eski çağlardan bu yana söylenegelen epik şiirlerde, destanlarda ve şövalye romanlarında görebiliriz. Jül Sezar'ın kaleme aldığı yorumları, Tukididis'in, Titus Livius'un, Ksenefon'un eserlerini hatırlayalım.

Bir yerden geçilir, o yere isim verilir ve orası yerleşime açılır.

Retorik süsleme anlatı geleneğine yasal düzenlemeyle bağdaşarak yerleşir. Amerika'da da böyle olmuş, işgalcilerin metinleri meşru söylem üretme bağlamında ele alınmıştır, tıpkı Hernán Cortés'in *Meksika'dan Mektuplar*'ı gibi. Yeni kentin inşası, vakayinamenin kayda geçireceği adıyla, öncekinin yıkıntıları üzerinde gerçekleşir.

Anlatı, bir bakışın da hikâyesidir aynı zamanda; ötekinin bakma biçiminin, muhatapla tam o anda tanışmanın hikâyesidir.

Eğer eski çağlardaki işgallerde eylem, işgal etmek ve anlatmak fiillerinden oluşuyorsa; bugün bu fiillerin işgal etmek ve fotoğraflamak olduğunu söylemek mümkün. Günümüzün modern işgalleri ve onun korkunç muhtevalarını da bu bakış üzerinden ele alabiliriz. Amerikan askerlerinin 2003 yılında Ebu Gureyb Cezaevi'nde çektikleri fotoğraf

ve videolardaki başlarına çuval geçirilmiş Iraklı mahkûmlar ve bunların sunumları birer örnektir buna.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin tehciri ve katlinde bu yok edişi takip eden eylem anlatmak olmadı, anlatmamak oldu. Adlandırmayı bırakmak da bir politika-dır, eski isimler silinir, yenileri bulunur, ideolojik bir temel için semantik değişiklikler yapılır.

Bu eserin Türkçe yayımlanması, parçalanmış bir haritadan yola çıkan muhtemel bir buluşma heyecanını, hakiki bir buluşmanın heyecanı haline getiriyor. Pasaportlarında “geri dönüşü yok” ibareleriyle sınırdışı edilenlerin kat ettiği yolu yürümek anlamına geliyor. Böylece çeviri, bu halkın çok eski zamanlarda meydana getirdiği anadilin topraklarına geri dönmenin bir biçimine dönüşüyor.

Benim Bursa'daki ve Sivas'taki aile geçmişim için, dedemin sonsuza dek kayıp kızları için ise bu kitap bir tür adresiz mektup, iki kelimelik bir cümle oluyor ve sadece şunu söylüyor: “Duy beni.”

İnsanlar hedefsiz yürüyorlar, durup bekliyorlar.
Hissediyorum Avrupa'da ya da Amerika'da olmadığımı.
Hissediyorum hiçbir yerde olmadığımı, acılar
ve düşler arasında ıssız bir bölgenin kıyısında kaldığımı.

Jonas Mekas
“Gidecek Yerim Yoktu”

*Leonardo Senkman'a,
İspanyolca yazdığım halde
Ermenice okuduğu için.*

Yerinizi Alın

Ruhu depolayabilecek bir yeri olmak
ya da olmamak, işte bütün mesele bu.

Agustín Tavitian
“Yenilmez Söz”

Bir soykırım pratiği, aralarında kültürel çarpıklığın da olduğu pek çok sonucu tetikleyen bir travma yaratır. Bu, Jeffrey C. Alexander'ın kültürel travma ya da bir kültürün travması olarak adlandırdığı şeydir. Dolayısıyla kültürel travma yeni bir öğrenme süreci, bir yeniden sosyalleşme dönemi gerektirir. Yenilenme ve isyan bu anomi durumuna verilebilecek yanıtların birer biçimidirler; ritüelizm ve çözülme ise aynı yanıtın pasif biçimleri olarak belirirler.

Edebi hayal gücü kapsamında yapılan gezintiler tarihle bir anlaşmaya varma denemeleridir. Belli bir tarihle elbette. Böylesi bir hayali yolculuğa çıkıp geri dönmenin kendisi, yerinden çıkmış olan bir şeyi yerine koyar ama aynı zamanda kişinin o hayal ettiği topraklarda doğmuş birinin sahip olduğu şeye sahip olma isteği ya da arzusuna bir meydan okuma olarak beliren bir vatanla arasındaki karmaşık ilişkiye de işaret eder. Yazarları, okurları ve görünür kıldığı boşluklarıyla edebiyat, bir kanıt olarak okunduğunda, kimlik belgelerinin yerini tutabilir. Devlete ait bir siyasi erkin yokluğunda ya da yozlaşması halinde, hayal dünyası ve onun sembolik olarak yazıya geçirilişi bir yurttaşlık eylemi işlevi görürler. Pek çok farklı anlam içeren bir bağın yerini alan söyleme eylemleridir bunlar. Bir insanın, sayesinde politik bir toplumun üyesine dönüştüğü bir aidiyeti belirleyen bağdır söz konusu olan. İç hukuk normları da ulus-

lararası hukuk gibi, bireyin yasalar tarafından belirlenen yükümlülükleri kabul ederek korunma talep etme hakkına sahip olduğu bir devletle olan ilişkisini milliyet olarak tanımladığından, diaspora kavramı yabancılığın zıttı olan ulusal kategorinin kaybı ve yeniden kazanımına dair bir dizi yeni yasal düzenlemeyi ve değişikliği gündeme getirir.

Ulus, tarihsel süreklilik arz eden, o güne kadar başkalarından kolaylıkla ayırt edilebilecek organik bir bütün olarak varlığını sürdürmüş, geçmişlerinin birleştirmesiyle şimdide dayanışan ve ortak bir eylem planı içerisinde olan bir insan grubundan oluşur. Dayanışma, fedakârlık, geçmiş, şimdi kavramlarının ve somut bir arzunun açıkça ifade edildiği bir ulus tanımımızdır bu. Arzu, toplumun arzusudur.

Bir halka damgasını vuran bu ortak sahiplikler, bir dağılıp saçılma olarak anlaşılan diaspora kavramını temelden sarsarlar. Yerinden edilmiş ve iki dilli olması, sınır çizgilerinin çok ötesine varan bir *theatrum mundi*'yi* sahiplenme sorunuyla karşı karşıya bırakır diasporayı.

Diaspora çoğu zaman bir sürgünlüğe; yani bir suç ve kefaret düşüncesine, terk edişe ya da vatan özlemine gönderme yapan bir toprağından sürülmüşlüğe tercüme edilir.

Yine de kemiklerimin küçük bir sandıkta geri dönmesini sağlayacaksın;
böylece ölsem de sürgünde olmayacağım.

Publius Ovidius Naso
“Hüzünler”

Şimdi bir o yana bir bu yana sürekli savrulularak, gitgide genişleyen bir yol boyunca ilerleyeceğimiz bu yolculuktaki

* Lat. Dünya sahnesi. (e.n.)

yerimizi alalım. Yolculuğun estetik deneyim boyutunu bir konudan diğere atlayan heterojenliğin uzayı olarak, birbirine iliştilmiş ses parçaları olarak anlayalım. Bitişmeleri destekleyen anlam iklimleri olarak kabul edelim. Bu arka plan üzerinde *ben* ancak olayların aktarılışı boyunca süregiden bir yere sahiptir. Kişiselliğin çoklu, hareketli, iletişimci karakteridir: Onun işin içine karışan yanıdır.

Okumak, bakmak ve dinlemek, entelektüel eylemler olarak bir yerdeki yaşantının, gidişatın, güvensizliğin ya da direnişin sahiplenilmesine müsaade ederler. Bu eylemlerin biçimsel mekanizmaları (metinsel, maddi) ise ele aldıkları öznenin isteklerini ve imkânlarını kendi yapıları içerisinde kayda geçerler.

Eğer temsil mevcut olmayan bedeni ona benzeyen ya da benzemeyen bir nesneyle ikame ediyorsa; bu bir beden meselesidir artık.

*Habeas Corpus**

Beni de götür bir tutam tütsü gibi
Küçük kız kardeşimin ruhu için.

Manuk Manukian

Bir adli antropolog olan Darío Olmos'a göre, Arjantin'de askeri diktatörlüğün kaybettiği insanlara dair kimlik belirleme çalışmaları öncelikle bedensiz kimlikler ve kimliksiz bedenlerle alakadar olmalıdır.** Kayıp olarak bildirilen ama bedenleri ortada olmayan kişiler ilk kategoriyi oluşturur. Kimliksiz bedenler dendiğindeyse devletin kayıt sistemindeki bilgiler kullanıldığı halde kimliği belirlenememiş beden kalıntıları kastedilmektedir.

Ermenilere gelince, salt “kimliksiz” bedenler söz konusu değildir, olmayan bedenlerin “kimlikleri” de kayıptır. Sağ kurtulanların akrabaları net olmayan verilere sahiptir, çoğu zaman yanlış bilinen bazı isimler ve yaşlar söylenir; çünkü ya doğrudan akrabaları olan hiç kimse kalmamıştır ya da zihin karışıklığının yarattığı bir sessizlik kalanları da giderek dilsizleştirmiştir. Bu, sonraki kuşaklarda parçalanma saplantısı yaratan bir sorundur ve aynı zamanda Ermeni diasporası üyelerinde kimlik her zaman sorgulanır haldedir, çünkü onlar ister istemez, kimliği belirlenememiş bir kayıp bedenle aynı kökten gelmektedirler.

* Latince hukuk deyimi, gözaltında tutulan kişinin mahkemede hazır bulundurulması için mahkeme ya da hâkim tarafından çıkarılan ve ilgili kişi ya da kuruma gönderilen yazılı emir; kelimesi kelimesine: “bedene sahip çıkmalı-sın”. (e.n.)

** Ariela Battán Horenstein, “Del cuerpo de los sabios a las somatografías”, *Identidad, representaciones del horror y derechos humanos* içinde. Derleyenler: Barrionuevo, Battán Horenstein, Olmo, Scherman, Encuentro Grupo Editor, Córdoba, 2008.

Görünmez olmak zulme uğrayan kişi için farklılık yaratmanın bir yolu olabilir; peşindekileri bir süreliğine atlatmak gibi. Ne tür sıkıntılara maruz kalırsa kalsın görünür olmak yerine, konuşmamayı seçmiştir Arjantin Ermenisi. Görünür haldeyken sarf edeceği sözden duyduğu korku onda şüphe ve ölüm halinin güncellenmesine yol açıyordu: “Konuşursam beni ölüme gönderebilirler; hem beni, hem ailemi.” Bu nedenle yaşananların sanatsal deneyimle kavranması da sorunludur. Travmatik acılara yer verilmeyerek, fantezi ve zevkin yeri olarak görülen sanatsal metinler ve pratikler başka bir gerçekliği inşa ederler. Diaspora Ermenilerinin bunu fark etmekteki yetersizliği yeni tip bir birey yaratır; acının kapsam alanı dışında yaşayan bir birey. Artık fiziksel bir beden değildir o; kimliği kilise kurumu tarafından oluşturulan, yönetilebilir, istatistiki bir beden olarak kabul edilir.

korkudan ve sessizlikten ibaret o siperde
onca zaman saklanmaktan uyuşmuş halde
kimselerin doğmadığını, kimsenin büyümediğini
fark ettik birden
sözün de çorak olduğu o delikte
bıkkınlığa ve ihtiyata batıyorduk gittikçe

Agustín Tavitian
“Yenilmez Söz”

Görünür olanın dokunulur olandan ayrılması: Bedeni hissetmeme. Duyusal makine, yani yaşananların ve oluşan hazların üzerine yazıldığı bir yüzey olarak beden, mevcudiyetini yitirir, çölleşir. Ama bu sadece, yaşadığı deneyim sebebiyle kayıp ile özdeşlik kurmaktan değil, aynı zamanda bir sonraki katledilen olma korkusunun sürekli yenilen-